

МУЗЕЈСКИ ПРОСТОРИ У ИСТОРИЈСКИМ ГРАЂЕВИНАМА

Дубравка Ђукановић¹

УДК: 727.7

DOI: 10.14415/konferencijaGFS2014.117

Резиме: Овај рад се бави теоријским разматрањем питања која се отварају током стваралачког процеса пројектовања нових, изложбено-образовних, садржаја у историјским грађевинама. У којој је мери историјска грађевина, са својим дефинисаним просторним концептом, архитектонским склопом и изразитим карактером, ограничење, а колико, у интеракцији остварној са уметностима и предметима који се излажу у њој и сама постаје „експонат“ и доприноси изражајности музејске поставке? Ослањајући се на искуства и анализу три појединачна пројектантска приступа у дизајнирању музејских простора у историјским грађевинама реализована у релативно кратком временском периоду на подручју Војводине, рад указује на феномен међузависности, односно остварених веза и међусобних утицаја одабраног музеолошког концепта, савремених музеолошких принципа презентације, наратије и комуникације и нивоа реконструктивног захвата и других неопходних интервенција које трпи историјска грађевина као „излагачка сцена“.

Кључне речи: Пројектовање, музеологија, музеј, историјска грађевина

1. УВОД

„... muzeji su jedan od osnovnih prostora stvaranja, rađanja i održavanja naše modernosti. Oni se danas u toj meri podrazumevaju, tako su sveprisutni i toliko su nam neophodni da nije lako ni zamisliti svet bez njih, niti osloboditi se snažne i blistave prisnosti te doista izuzetno uticajne društvene tehnologije“. [10]

Музеј данашњег типа се, након низа векова дуге традиције скупљања и чувања уметничких збирки и излагања драгоцености, развио још у доба ренесансе. Савремени музеј је, као јавна институција, тековина социо-културолошког дискурса 19. века. Као и друштвене промене и институција јавног музеја се, током периода од нешто више од једног века, мењала динамично. Пратећи нове домете науке, технике и технологије и прилагођавајући се културној, социјалној и друштвеној клими музеји су се временом диференцирали и специјализовали за излагање према врсти грађе, хронолошким, тематским или територијалним одредницама. Друга половина 20. века изнедрила је нови музеолошки концепт „интегралног музеја“, који поред чувања и излагања материјалних доказа културе

¹ др Дубравка Ђукановић, дипл.инж. арх., Студио Д`АРТ, Нови Сад, Цара Душана 51, Србија, тел: 021 673 6721 / 673 6720, е – mail: dubravka.djukanovic@studiodart.rs

има значајну социјалну компоненту промоције локалне заједнице кроз презентацију њене историје. [14] Након више од века постојања, музеји су у перманентном су процесу промишљања своје приоритетне улоге и начина обраћања модерној публици, а као одговор на свеопште глобализацијске токове, све више усмерени на представљање националних и регионалних идентитета и различитих културних израза. Улога музеја, као чувара документарне баштине знања, умећа и вештина, незамењива је у овом процесу, као што је била незамењива у времену стварања модерних нација. [8]

Музејски објекат се, као специфичан архитектонски тип грађевине, развијао паралелно са развојем музеологије и музеја као институције, а наменски пројектоване и грађене музејске зграде се граде од 18. века. Један од најстаријих наменски зиданих музејских објеката је Природњачки музеј, изграђен 1748. године у Бечу, утицајној централноевропској политичкој, друштвеној и културној престоници, којој је, у то време, гравитирало и подручје Балкана. Скоро век касније, 1844. године, основан је први музеј у Србији, *Музеум сербски* (данашњи Народни музеј), који наменски пројектовану зграду² није добио ни до данас.

Архитектонски објекти наменски пројектовани за излагање уметничких дела и историјских, културних и других артефаката на нашим просторима су малобројни, махом наслеђени из ранијег периода и представљају својеврсну музеолошку вредност. Већина српских музеја и галерија је смештена у објектима грађеним за другу намену, који су каснијом, мањом или већом, обновом прилагођени за потребе излагачког простора. Протеклих година је, у односу на скромну музеолошку активност у претходних пар деценија, широм Србије оживео рад на отварању нових сталних поставки и обнови или адаптацији низа музејских зграда,³ што је од стране неких истраживача препознато као „нови српски музејски бум“. [5: 199-203]

2. ОДНОС ИСТОРИЈСКОГ ОБЈЕКТА И МУЗЕЈСКОГ ПРОСТОРА

Како је констатовано, пракса „смештања“ изложбених простора у ненаменски пројектоване и зидане грађевине, уз мање или више прилагођавања наслеђене структуре новим потребама је уобичајена, чак чешћа него изградња наменски пројектованих галеријских или музејских зграда. Како музеолошки концепт изложбе остварене у историјском простору богате ликовности, изразите

² Народни музеј је, скоро две деценије по оснивању, 1863. био смештен у делу објекта „Капетан Мишино здање“, да би након више „гостовања“ у београдским палатама (1892. зграда браће Величковић; 1922. кућа Раше Милошевић; 1936. зграда Новог двора) 1952. био пресељен у зграду државне хипотекарне банке (изграђена 1903), где се и данас налази. Од 2003. године, када је требала да почне темељна обнова зграде, Народни музеј није отворен за посетиоце. Прим. аутора.

³ Друга фаза адаптација старе школске зграде за потребе Народног музеја у Краљеву реализована је у периоду 2002-05. (деценију након завршетка прве фазе радова, 1993-95). Музеј у Пријеполу је обновљен у периоду 2006-07, а радови на уређењу новог простора Југословенске кинотеке у Београду су трајали од 2006-11. године. Комплексном реконструкцијом Народног музеја у Ваљеву (2001-07) обезбеђени су нови простори за депое, документациони центар, конзерваторску радионицу и кабинете стручних служби, а Народни музеј у Зајечару је у обновљеном простору (2008-10) добио нову сталну поставку. Нова стална поставка Музеја у Вршцу отворена је у згради „Конкордија“ из 1847, која је обнављана од 2010-12. Централна зграда Крушевачког народног музеја обновљена је од 2011-2013. године.

архитектоничности и дубоке традиције мора узети у обзир специфичност и изражајност тог простора, тако и архитекта, који се бави трансформацијом тог простора, мора следити филозофски однос разумевања, а не само тумачења баштине. Развијајући и разрађујући архитектонску визију у оквиру затеченог простора богате историје и традиције, архитекта – аутор се у току пројектантског процеса бави неколицином тема: односом традиционалног (изграђени простор) и савременог (музелошки принципи), релацијом идентитета историјске грађевине и карактера савремене музејске поставке и коначно, еволутивном променом затечене структуре (дефинише ток и обим промена) у циљу њене трансформације у „сценографију“ новог, квалитетног, иконичког музејског простора намењеног сталној или повременим изложбама и образловним садржајима. У светлу савремене музеолошке праксе, која је све више окренута тумачењима заснованим на контекстуализацији и широј интерпретацији изложбеног материјала, смештај сталне или повремене музејске поставке у окружење историјске грађевине, која је неретко важан чинилац локалног (историског, просторног и урбаног) идентитета, може бити вишеструко позитивно, нарочито ако је изложбена поставка конципирана у циљу промовисања регионалне историје, културе, традиције и других локалних карактеристика и специфичности.

3. ОДНОС МУЗЕЈСКОГ ПРОСТОРА И МУЗЕЈСКЕ ПОСТАВКЕ

Презентација специфичних архитектонско-уметничких вредности историјског простора несумњиво доприноси оживљавању имагинације посетиоца и његовом доживљају изложбе, али са друге стране архитектонски концепт осмишљен у духу првобитне намене грађевине и конструкцијских могућности и стилских одредница епохе у којој је она настала, носе своја ограничења. Конципирање музејске поставке мора бити прилагођено, чак подређено основној функционалној схеми грађевине и токовима кретања. Позивајући се на ранија разматрања просторних типова музеја⁴ К.Тзортзи истиче две генотипиче просторне схеме: организацију музејског простора у *посетилачком низу* са просторијама, које се нижу једна за другом и *центричног простора* са низом просторија, у које се улази и из њих враћа. [12: 3-7] Просторни склоп музејске зграде, према њеном тумачењу, одређује две врсте међуодноса: посетилац – кустос (информативна димеизија изражена кроз поставку експоната) и посетилац – посетилац (социјална димензија). Анализирајући даље проблем просторног концепта изложбеног простора смештеног у историјској грађевини можемо констатовати да осим затечене просторне схеме пројектант нове музејске намене мора поштовати и основне димензионалне односе и волумен затеченог простора, који су у историјским грађевинама одређени примењеним конструктивним склопом. Оригинална структура поделе простора на мање, просторно чврсто дефинисане просторије (старије зидане структуре, наткривене таваницама малог распона или сводним конструкцијама) или пак постојање већег унутрашњег простора изразитог карактера (нпр. грађевине специфичне намене грађене у дрвету, чија конструкција

⁴ У раду се позива на: Huang, H., The Spatialization of Knowledge and Social Relationships, *Proceedings*, 3rd International Space Syntax Symposium, Atlanta, 2001, pp.43.1-43.14.

одређује просторне сегменте) такође значајно одређују одабир концепта будуће музејске поставке.

4. ПОСЕБНИ ЗАХТЕВИ ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ГРАЂЕ

Савремен музеолошки приступ неретко атрактивност изложене грађе ставља испред неопходности излагања оригиналних експоната. За тумачење одабране теме музејски предмети мање вредности (чак и свакодневни употребни предмети, лични предмети, макете или фотографије) и примена савремених информатичких достигнућа у презентацији имају, са становишта информативности, једнако значајну улогу као и изложена ремекдела, која носе несумњиву историјску тежину, духовну димензију и уметничку вредност. Приликом пројектовања будућег излагачког простора неопходно је водити рачуна о свим наведеним аспектима, а зависно од врсте грађе одабране за излагање, одредити, са једне стране, диспозицију музејских експоната и информационих помагала, а са друге потребне физичке услове за њихово чување и излагање, одређене смерницама и техничким спецификацијама дефинисаним европским стандардима, који се односе на заштиту и презентацију културног наслеђа. [18]

5. ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈ, НОВА ФУНКЦИЈА И ПРОСТОРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ТРИ БУДУЋА МУЗЕЈСКА ПРОСТОРА

Сва претходно изнета теоријска разматрања проверавана су приликом пројектовања музејских и музејско-образовних садржаја у три историјска, по врсти и времену настанка различита архитектонска објекта, настала за потребе разнородних намена: Музеј словачке националне мањине у Бачком Петровцу (2012), Музејско образовни центар у Фрањевачком самостану у Бачу (2013-14) и Ризница Епархије бачке у Новом Саду (2013-14).

Новопроектовани **Музеј словачке националне мањине у Бачком Петровцу**⁵ заузима целокупни простор постојећег вишеетажног економског објекта – магацина и сушаре за хмељ, који је део привредно-индустријског наслеђа Војводине с почетка 20. века. Изглед грађевине је у потпуности сачуван, а просторна организациона схема будућег музеја подређена је затеченом унутрашњем склопу објекта, који представља резултат формирања простора конструктивним елементима моћне дрвене конструкције сачињене од вертикалних стубних носача и континуираног низа таваничних дрвених греда. Захваљујући пројектантском опредељењу да се затечена конструкција, која дефинише изразито мале међуспратне висине (2.2-2.4) интегрално презентује као својеврсни просторни „експонат“ овај недостатак је претворен у вредност. Неопходни нови технички и хигијенски садржаји су уведени у централном дворишном крилу (силоси - сушаре), а термотехничка опрема у новопроектованим дворишним

⁵ Пројекат је рађен у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе из Петроварадина за потребе Националног савета Словача, уз подршку Републике Србије и Републике Словачке. Пројектована бруто површина објекта је 1193,72m², док је нето корисна површина музејског простора 945,60m². Аутор пројекта је архитекта др. Дубравка Ђукановић. Извор: ПЗЗСК, Е-54/12, 2012.

анексима. Изложбени материјал будуће поставке чине предмети од керамике, дрвета, метала, текстила и папира, тако да су разнородним врстама музејских предмета прилагођени поједини излагачки простори и пратећи депои.

Формирање **Музејско образовног центра у Фрањевачком самостану у Бачу**⁶ део је сета кохерентних активности, које од 2003. године води локална заједница са циљем подизања културних, образовних и историјских вредности подручја Бача. У оквиру Развојног пројекта интегративне заштите наслеђа „Векови Бача“ (2006-14) спроводи се обнова, конзервација и презентација фрањевачког самостанског комплекса у оквиру које је планирано формирање Музејско образовног центра, као дела будућег Дифузног музеја Бач. С обзиром на велику историјску и архитектонско-уметничку вредност самостанског комплекса презентација затечене архитектуре (црква, звоник, рефекторијум и други делови комплекса) и *in situ* археолошких и уметничких налаза (фреска из 13 века и зидно сликарство готичког и ренесансног периода у цркви, михраб из турског периода) чини значајан део будуће музејско-образовне понуде. Оригинална просторна организација низа просторија око атријумског дворшита одредила је и „центричну“ просторну схему музејског простора са низом излагачких просторија у које се улази и из њих враћа у примарни комуникациони простор атријумског ходника. Наменски излагачки простори су предвиђени у низу просторија западног крила са посебним наменама – презентација музичке уметности, етнографског материјала и литургијских предмета, као и кухињске опреме и посуђа у некадашњем сервисном простору уз рефекторијум, док је цео простор атријумског ходника намењен излагању археолошких налаза из непосредног и ширег окружења и тематским поставкама везаним за поједине црквене празнике и монашки живот. Осим конзерваторских радова на заштити затечене архитектуре и интервенција у циљу презентације налаза и вредних елемената грађевине и њене опреме нису планиране никакве друге интервенције. Изложбена поставка ће, презентацијом архитектуре и презентацијом малобројних оригиналних вредних артефаката, који сведоче о историји бачке регије и монашком животу и култури, уз коришћење низа савремених музеолошких средстава и помагала (информативна грађа, штампани и електронски материјал и друго) представити и тумачити историју, традицију и културу фрањевачког реда, самостана у Бачу, али и културно и природно наслеђе и историјски развој насеља Бач и његове непосредне околине у приобаљу Дунава.

Централна ризница владичанства Епархије бачке⁷, односно стална поставка **Музеја Српске православне цркве Епархије бачке у Новом Саду** је пројектована у издвојеном делу вишеспратне пословне зграде „Својина“, из друге

⁶ Пројекат је реализован је у оквиру активности експертског тима HTSPE, ангажованог од стране Делегације Европске Уније у Србији на пословима стручне техничке подршке српским партнерима на краткорочном пројекту Обнове и рехабилитације Фрањевачког самостана у Бачу (2014-16) финансираном од стране Европског Савета. Укупна површина будућег Музејско образовног центра, укључујући и делове самостана и цркву, износи 1311,70m². Аутор пројекта је члан експертског тима, архитекта - сениор експерт др. Дубравка Ђукановић.

⁷ Пројекат је реализовао „Студио Д'АРТ“ за потребе Српске православне црквене општине у Новом Саду, која је као власник простора и инвеститор (уз подршку градске управе) целог пројекта. Корисна површина будуће ризнице је 281,41 m², а бруто површина пројектованог простора је 379,10 m². Аутор пројекта је архитекта др. Дубравка Ђукановић. Извор: Архива „Студио Д'АРТ“, Е-134/13, 2013.

половне 19. века у централног градској зони. Експонате будуће музејске поставке чине одабране манастирске и парохијске драгоцености (иконе, књиге, одежде, сасуди), које више нису у сталној богослужбеној употреби, а које на репрезентативан начин, уз одабране уметничке предмете и савремени информативни материјала представљају и тумаче значајне историсјке и стилске промене у протеклим временима. Сходно потребама музејске презентација различитих периода стваралаштва расположиви простор је „зониран“ уз пуно поштовање затечених просторних карактеристика његових појединих делова. Уличне сале су дизајниране у раскошном „барокном“ маниру и намењене су излагању највреднијих и најатрактивнијих експоната претежно бароног периода, који су део манастирских и владичансе ризнице. Низ повезаних „тамних“ сала у дворишном тракту је пројектован у духу сведеног ликовног решења, монохроматске тамне бојене скале са светлосно акцентованим изложеним експонатима, који већином чине предмети из парохијских скривница. Централни, улазни простор рецепције са мини-салом за мултимедијалне презентације представља и централну „везну“ зону из које се директно или преко улазне галерије приступа свим другим целинама, улазима и сервисним просторијама и обезбеђује кружни ток кретања кроз цео изложбени простор.

Како се у сва три случаја ради о објектима који су проглашени споменици културе основна замисао организације будућег простора одређена је затеченим просторним концептом, конструкцијом, материјализацијом, обликовањем и функционалном организацијом постојећег објекта и заснована на идеји једновременог поштовања затеченог наслеђа и обезбеђивања новог, квалитетног, атрактивног и савременог музејског простора, који ће у интеракцији са историјским окружењем причати своју, актуелну причу. Пројектно решење је у сва три случаја и у глобалу и у детаљима, у циљу заштите историјског наслеђа, прилагођено затеченој архитектури. Као резултат реализације ових пројекта очекује се формирање музеја, који ће бити лидери у мрежи локалне и регионалне културне понуде и добра основа за даљи развој, нарочито у случају малих локланих заједница као што су Бачки Петровац и Бач.

6. ЗАКЉУЧАК

Развој савременог музеја обележила је стална, више од века дуга, потрага за новим вредностима, новом позицијом, новом улогом и новим институционалним и социјалним идентитетом. Улога музеја као „*трећих простора*“ произилази из потребе људи за атрактивним просторима за социјалну интеракцију, која нису само места сусрета и разговора, него и места која морају да обезбеде „*осећај припадности, посвећености, гостопримљивости, виталности и историјског и културног континуитета*“. [13: 25] Социјални дискурс одређује музеј као место друштвене интеракције, а историјска компонента музеја смештених у старе грађевине им даје вредност више, надрастајући рехабилитативни значај нове намене. У оквиру мандата Грчке да председава Европском Унијом одржана је почетком марта 2014. године конференција под називом „Прво наслеђе! Ка заједничком приступу за одрживу Европу“ (EU Presidency Conference *Heritage*

First! Towards a Common Approach for a Sustainable Europe) чији је циљ био да нагласи пресудан и недвосмислен допринос културног наслеђа одрживом економском и социјалном развоју, у циљу јачања потенцијала културног наслеђа као кључног ресурса у реализацији циљева стратегије Европске Уније до 2020. [17] Активности усмерене ка формирању нових, темтски конципираних, регионалних музеја у Србији, посебно оних који су овом раду представљени и који интегрално и у садејству са историјским простором у који су смештени, презентују регионлане вредности и представљају потенијал развоја локалне заједнице треба валоризовати са једне стране у светлу рада на рехабилитацији крхког градитељског наслеђа, а са друге у светлу јачања потенцијала културног наслеђа као развојног ресурса.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Duncan, C., Wallach, A., The Museum of Modern Art as Late Capitalist Ritual: An Iconographic Analysis, *Marxist Perspectives*, **1978.**, vol.1, no.4, Winter, pp.28-51.
- [2] Johnson, Ph., *Writings*, Oxford University Press, New York, **1979.**
- [3] Hillier, B., Hanson, J., *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge, **1984.**
- [4] Мароевић, И., Изложба као облик музејске комуникације, *Осјечки зборник*, Ед. Младен Радић, бр.21, **1991.**, стр. 287-299.
- [5] *Музеји у Србији: започето путовање*, Ед. Гавриловић, Љ., Стојановић, М., Музејско друштво Србије, Београд, **2008.**
- [6] *Museum, Media, Message*, Ed. Hooper – Greenhill, E., Routledge, London & New York, **1995.**
- [7] Staniszewski, M.A, *The power of Display*, MIT Press, Cambridge: Mass., **1998.**
- [8] Мароевић, И., 19. Стољеће – традиција и модерне нације, *Музеологија*, **2001.**, бр.37, стр.7-14.
- [9] Noordegraaf, J., *Strategies of Display*, NAI Publishers, Rotterdam, **2004.**
- [10] *New Museum Theory and Practice*, Ed. Marstine. J., Blackwell Publishing, Oxford, UK, **2006.**
- [11] Hillier, B., Tzortzi, K., Space Syntax: The Language of Museum Space, *A Companion to Museum Studies*, Ed. Macdnald, S., Blackwell Publishing, London, **2006.**, p.282-301.
- [12] Tzortzi, K.: Museum Building Design and Exhibition layout: patterns of interaction, *Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium*, Istanbul, **2007.**, p.072.1-072.16.
- [13] Knox, P., Mayer, H., *Small City Sustainability- Economic, Social, and Environmental Innovation*, Birkahäuser, Basel-Boston-Berlin, **2009.**
- [14] Антош, З., Еуропски етнографски музеји и глобализација, *Музеологија*, бр.47, **2010.**, 9-205.
- [15] Хорић, А., Књига као изложбени објект у књијници, *Музеологија*, **2012.**, бр. 48/49, стр.38-45.
- [16] Đukanović, D., Polić, D., Rehabilitation of the old warehouse for hop – motives, constrictions, expected positive effects and impact of the intervention on cultural & urban feature and sustainable development of the historic village and it's

community, *Planur-e: Intervenir en la ciudad histórica en el siglo XXI*, No.02 - Invierno 2013.

<http://www.planur-e.es/articulos/ver/rehabilitaci-n-de-los-antiguos-almacenes-y-secaderos-de-l-pulo/completo%3C/strong%3E>, преузето 16/03/2014.

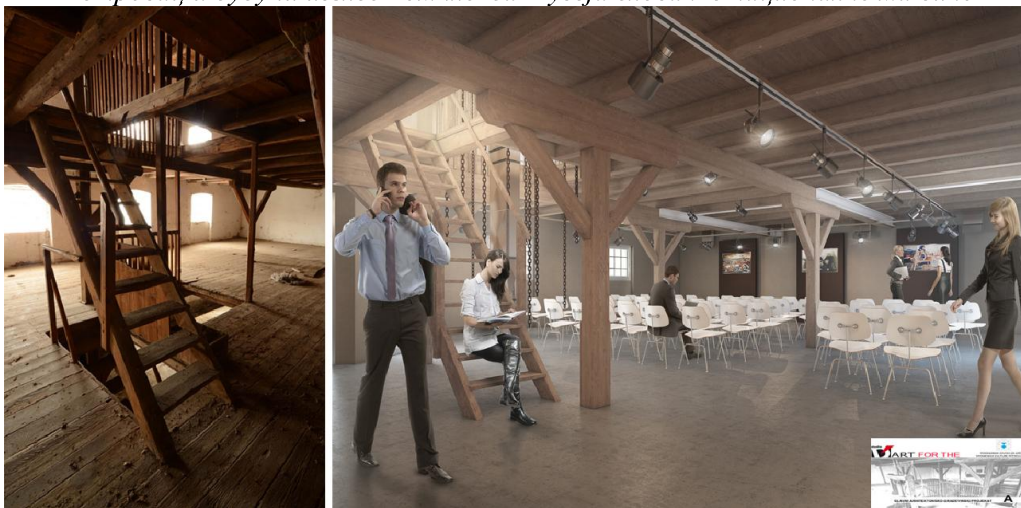
[17] <http://gr2014.eu/events/conferences-and-seminars/conference-heritage-first-towards-common-approach-sustainable-europe>, преузето 16/03/2014.

[18] <http://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=CENWEB:105::RESET;>, преузето 16/03/14.

ПРИЛОЗИ

Слика 1-2. Локација магацина и сушаре хмеља у централној зони насеља Бачки Петровац и будући изглед комплекса Музеја словачке националне мањине

Слика 3-4. Затечено стање и новопројектовано решење приземног дела будућег Музеја словачке националне мањине у Бачком Петровцу

Слика 5-6. Новопројектовано решење излагачког простора у атријумском ходнику будућег Музејско образовног центра у Фрањевачком самостану у Бачу

Слика 7-9. Експонати будуће Ризнице епархије бачке

Слика 10. Схема концептуалног решења музејске поставке Ризнице епархије бачке

MUSEUM SPACEC IN HISTORIC BUILDINGS

Summary: This paper deals with the theoretical consideration of issues that arise during the creative process of redesigning a historic building for new exhibition-educational purpose. Two questions regarding the new role of the historic building are addressed in this paper. In what proportion is the historic building, with its defined spatial concept, architectural layout and prominent character, a constraint? How does a historic building, in interaction with the layout of the displayed art works and objects, turn into „exhibit“ and how it contributes to expressiveness of the museum exhibition? Findings are drawn upon the experience and analysis of three individual approaches in designing a museum space in historic building, implemented in a relatively short period of time in the region of Vojvodina. On one hand, the paper points to the phenomenon of interdependence, and of connections and mutual influences of selected museological concepts and contemporary museological principles of presentation, narration and communication. On the other, it focuses on the level of reconstruction and other necessary interventions that „the historic building as an exhibiting scene“ should undergo.

Keywords: Design, museology, museum, historic building